

Kappanyos Ilona

A történelem mint kalandregény

A cselekményesítés stratégiái Rónaszegi Miklós Kartal-sorozatában

A történelem és az irodalom kölcsönhatását vizsgáló tanulmányom fókuszában az a kérdés áll, hogy az a fikciós irodalom, mely a történelmet választja témájául és a történelemtudományos diskurzusban elfogadott tények alapján, és azok keretei között vázolja fel cselekményét, miként pozicionálja magát az akadémiai történetírás mellett és ahhoz képest. Azt vizsgálom, miként keresi a helyét a tudományossággal nem rivalizáló, hanem azzal komplementer beszédmód, milyen stratégiákat talál a történelmi regény a tudományos történetírás hiányosságainak, lacunáinak feltérképezésére és kihasználására, miként hasznosítja az esetleges kronológiai vagy tematikai hézagokat. Végül arra a kérdésre keresem a választ, hogy ez a „*történelmi senkiföldje*”,¹ ezek a fehér foltok, a fikcióval feltöltött üres területek miként válhatnak ismerőssé a közösségi emlékezetben?

A történelem történetté alakítása

A 20. század második felének történetírása felismerte az irodalmi–esztétikai felületekben rejlő dokumentaritást, és ezzel a történelmi regények forrásként való felhasználhatóságát. Ezzel párhuzamos folyamat a történelemtudományos narratívák objektivitásának megkérdőjelezése, a történelmi narratíva lényegében szubjektív, esetleges jellegének elfogadása. Tanulmányomban Hayden White sok vitát kiváltó állítását igyekszem alkalmazni,² mely szerint a történész diszkurzív prózát ír, és így elkerülhetetlenül válogatja és értékeli a tényeket, melyekből narratíváját megalkotja. A tudományos munkák szerzői már a kérdésfeltevésükkel meghatározzák azt, amit és ahogy magyarázni kívánnak, és az ehhez felhasznált tényeket az irodalmi szövegalkotás hatáskeltő eszközeivel teszik értelmezhetővé. Ennek kapcsán Gyáni Gábor arra világít rá, hogyha az események halmazát a történetíró alkotó-értelmező fantáziája alakítja egyetlen magyarázó történetté, a történetírásból nem

¹ GYÁNI, 2004. 78–93.

² WHITE, 1996. 333–355.

távolítható el a fikciós elem a narratív elem eltávolítása nélkül.³ Ennek értelmében a történelmi regény nem a tudományos történetírás ellentéte: bár más normák és konvenciók szerint operál, ugyanazon a spektrumon helyezkedik el. Abban az esetben viszont, ha elfogadjuk, hogy a tudományos igényű, valamiféle objektivitás megközelítésére törekvő történelmi narratíva is irodalmi, kreatív képzeletből származik, újra kell pozicionálnunk a bevallottan fikciós történelmi regényhez fűződő kapcsolatát. Hiszen, ha a történelmi regény nem egy abszolút és megkérdőjelezhetetlen tényállomány fikcionalizálása, hanem egy szintén szubjektív történetre ráépített, még inkább szubjektív metatörténet, akkor nem kérhetünk rajta számon semmiféle hitelességet, „valódi” eseménytörténetet. Ha a regény nemcsak a történészek által felmutatott tényeket, hanem azok történetírói értelmezését is alapanyagául veszi, ugyanakkor narratívájában továbbértelmező kommentárt fűz hozzá, végül ez a kommentár lehet az, ami láthatóvá teszi a fikciós szöveg történelmi-továbbírási stratégiáit.

A történelmi regény mint szocialista realista nevelési eszköz

Elemzésemben azokat a történelmi regény műfaját jellemző, illetve kialakító írói stratégiákat vázolom, amelyek a szerző jelenében értelmezhető és élvezhető történetet egyúttal morális leckeként fogalmazzák meg. Arra keresek választ, miként, milyen narratív eszközökkel lehet felhasználni a történelmi hitelesség konszenzusát arra, hogy a szépirodalmi mű beteljesítse nevelő-oktató tevékenységét. Példának Rónaszegi Miklós Kartal-regényeit választottam.

Nagyhatású, nagy példányszámú könyvsorozatról van szó egy, a korszakban ismert szerzőtől, akinek sci-fi és indiánregényei az ötvenes és hatvanas évek ifjúsági irodalmában is jelentős szereppel bírtak. A Kartal-könyvek az utolsó kötet kivételével a hetvenes években íródtak, és a Móra Kiadónál ifjúsági regényként jelentek meg. A regény szórakoztató és oktató funkcióját kontextualizálja a kiadó profilja, a korábbi és egyidejű projektek: a Móra Kiadó nemcsak számos történelmi regényt terjesztett, többek között a népszerű Pöttyös és Delfin sorozatok részeként, hanem két ifjúsági történelmi ismeretterjesztő sorozatot is indított. Generációk történelemértését határozta meg az 1964-ben induló *Képes Történelem* sorozat, és az 1973-tól kiadott *Így élt... biográfiásorozat*, melybe maga Rónaszegi is írt egy epizódot Marco Polo életéről. Az illusztrált, narratív, közérthető történelmi ismeretterjesztő mű köztes pozíciót foglal el a tudományos igényű történelmi munkák és az igényes történelmi fikció között. A tanulmányban vizsgált négy Kartal könyv az 1300-as évek történetét, Károly Róbert trónra lépését és uralkodását tárgyalja az 1970-es évek perspektívájából – ugyanúgy, mint a *Képes Történelem* 1970-es kötete (*Magyarország virágzása és romlása*).⁴

Rónaszegi regénysorozata műfaját tekintve nemcsak történelmi kalandregény, hanem háborús regény is, a háborús-harcos tematikájú regények retorikai apparátusából merít, mely leginkább a második világháború háború előtti széppróza

³ GYÁNI, 2004. 78–93.

⁴ VARGA, 1970.

narratív fordulatait hordozza, de a szovjet gyerekirodalom militáns kereteit is felmutatja.⁵ A szocialista realista esztétika gyerekirodalmának elemzői elsősorban pedagógiai felületként kezelik a műveket,⁶ elemzésemben most a történész perspektívájából nem közvetlenül a morális leckét, hanem a regények cselekménye által tett valóságállítást értelmezem.

Narratív technikák: a krónika és a lacuna

A tudományos történetírásra, illetve a modern történetírás előtti, de az adott kor historiográfiai normáin belül tárgyilagosságra törekvő történetírásra irányuló reflexió teremti meg a lehetőséget, hogy a regényíró megtalálja a krónika hézagait, lacunáit, melyek a fiktív cselekmény terepéül szolgálhatnak. A lacunákban a tény-szerűség, hitelesség érzetének minimális sérülésével illesztheti össze a tudományos és fikciós réteget. A tudományos réteget nem tekintem a saját endogén fikcióitól mentesnek, de annak érdekében, hogy elkülönítsem a történetírás kollektív kreativitását a konkrét irodalmi szerző kreativitásától, mégis tényként fogok rá referálni. Tehát amennyiben a továbbiakban történelmi tényről, történelmi valóságról beszélek, nem objektív és megkérdőjelezhetetlen realitást értek alatta, hanem a hetvenes években elfogadott, illetve elfogadható állításokat. A történelmi igazság és az irodalmi igazság fogalmait a Kartal-regényeken belül is pontos, bár játékos elválasztásra kerülnek. Az első három könyv mindentudó narrátora, és a negyedik könyv egyes szám első személyben narráló hőse meg-megemlíti a „krónikák” létezését, csak azért, hogy eltérjenek tőle, illetve magyarázzák az eltéréseket. A narrátor átruházza a felelősséget a krónikásra: „a krónikások dolga, hogy ebben az ügyben megírják az igazságot”, majd újfent magához ragadja azt: „A krónikások egyébként sem írnak meg mindent.”⁷

A „krónika” szó alatt itt kétféle narratívát érthetünk. Egyrészt a regény cselekménye előtt, alatt, illetve közvetlenül utána keletkezett középkori gestákat és krónikákat, elsősorban a Károly Róbert uralkodását részletesen tárgyaló *Képes Krónikát*. Másrészt viszont a mindentudó elbeszélő az olvasó jelenében helyezi el a krónikákat, tehát enyhén archaizáló beszédmódja a krónikáson éppúgy értheti a könyv írásának idejében, a hetvenes években aktív történészt, az akkor élő történettudományos konszenzust, illetve ennek a konszenzusnak a lecsapódását az ifjúsági ismeretterjesztő művekben. Sőt, krónika lehet itt a Móra Kiadó saját *Képes Történelme* is, melynek olvasótáborá feltételezhetően nem kis átfedést mutat a Kartal-sorozatával. Az ismeretterjesztő szövegben felismert lacuna bejárása, a titok felfedezése pedig adja magát a kalandregény, sőt, a krimi irodalom bevált dramaturgiai struktúráinak használatához, az új, titkolt információ megszerzésére irányuló kíváncsiság vezeti végig az olvasót a cselekményen.

A krónikára való reflexió visszatérő módszere a lacuna magyarázata, annak szerzői indoklása, hogy egy adott részlet miért is nem kerülhetett be sem a 14., sem

⁵ BELINSZKIJ, 1950.

⁶ KOMÁROMI, 1979. 324–341.

⁷ RÓNASZEGI, 1977.

a 20. század történetírásába. Talán azért, mert a cselekmény éppen a titok, az összeesküvés, a személyek és tárgyak észrevétlen kicserélése körül forog, és hőseink győzelmét a titok titokban maradása jelenti, vagy talán azért, mert a krónikákhoz méltatlan témáról van szó. Ennek kitűnő példája Buda 1302-es ostromának leírása, melybe Rónaszegi betold egy igen gyermekes szópárbajt Károly és Vencel királyjelöltek között. A pillanat hevében Vencel egyik támogatója azzal fejezi ki Károly iránti megvetését, hogy a várfalnak hátat fordít, és meztelen hátsóját mutatja lefelé. Az, hogy az ostromlott Buda fala fölött felbukkant egy – idézem – „*pucér ülep*”,⁸ egyáltalán nem bizonyított történelmi tény, de annak megokolása, hogy ha meg is történt volna, miért nem kerülhetett volna feljegyzésre, igen meggyőző. Ilyen motívumokon keresztül képződik meg a regény narratívájának valóságossága: a „hiteles történelmi tények” közé beékel, és feljegyezhetetlenségük okán feljegyzetlen fikciós elemek koherenciája.

Történelemalkotási stratégia

A regénysorozat saját történelemalkotási stratégiáját egy beékel történettel illusztrálja: három barát azt tárgyalja, miként is kellene egy történetet, illetve konkrétan a honfoglalás történetét elmesélni.⁹ Benedek, a szerzetes a tárgyi hitelességet tartja fontosnak, apró részletekbe köt bele, és Rankét parafrázeálja, amennyiben a történetet úgy kívánja előadni, „*ahogyan igazán megtörtént.*”¹⁰ Kartal, a lovag „*szebben, hősiesebben*”¹¹ mesélné, azaz a lovagi és nemzeti értékeket, az ideológiai tartalmat helyezné előtérbe. Fintor, az igris viszont azzal indokolja a mitikus és komikus elemek beemelését, hogy „*az a fontos, hogy aki hallgatja, örüljön neki.*”¹² Ez tehát a minta: a történelmi regény legyen hiteles, hazafias és szórakoztató, bár Rónaszegi írásai a harmadik, élvezeti értékre fókuszáló magyarázatnak adnak hitelt, azt mutatja leginkább igaznak. Ezt a mintát mind a négy regényre érvényesnek tekintem, egy koherens történelem- és történetírási stratégiát vélek kiolvasni belőlük. A továbbiakban az ideológiai hitelesség, a közösségképző hazafiasság, a nevelő szórakoztatás, majd a narratívaalkotás kérdései köré csoportosítom elemzésemet.

Ideológiai hitelesség

A regénysorozat fő témája Károly Róbert király és Kartal lovag barátsága, tehát a hatalom és alattvaló harmonikus viszonya. Itt találkozik a ténytudás és a fikcionalitás, hiszen bár Károly Róbert regénybeli személyisége fikció, a király létezése faktum. A hatalom birtokosának létezése számos forrásra és dokumentumra épülő, mind történészek, mind laikusok által alapvetésnek tekintett bizonyosság – azoknak a létezése, akiken uralkodik, inkább csak kikövetkeztethető, a hierarchiában aláereszkedve egyre kisebb és kisebb a rendelkezésre álló forrásanyag mennyisége.

⁸ RÓNASZEGI, 1973. 100.

⁹ RÓNASZEGI, 1973. 233–36.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

A hatalommal harmonikus viszonyban álló, az alattvalók összességének színekdoché révén megfeleltethető egyetlen alattvaló, a hatalommal szemben tárgyalóképes és a hatalmat legitimáló konszenzus létrehozására képes Másik azonban fikatív megalkotásra szorul. (Ez nem újdonság a hatalom és az alattvaló viszonyát játékosan tárgyaló történetekben: Mátyás király történelmi szereplő, az okos lány pedig nem.)

Kartal mint a magyar népet-oroszországot reprezentáló hős, a lehető legdiffúzabb eredettel, legambivalensebb osztályhelyezettel, rendi hovatarozással bír.¹³ Nemes, hiszen apja földbirtokos nemes volt, de paraszt, mert ellenségeinek intrikái folytán apja paraszti sorba süllyedt, és ő már szegénységben nőtt fel, ugyanakkor vérvonalát Kurszán vezérre vezeti vissza, tehát az Árpád-házi királyokkal majdhogynem egyenrangúnak véli magát. Ez a többes eredet magyarázza, illetve helyettesíti a társadalmi mobilitást: egy paraszt lovaggá válása talán ütközik azzal, amit a tájékozottabb olvasó a középkori Magyarország rendi társadalmáról elképzelhetőnek vél, egy elszegényedett nemes felemelkedése viszont közelebb áll a szocialista-realista hihetőség, valószínűség mezejéhez. Ráadásul a túlságosan gyors társadalmi mobilitás nem csak a tárgyi, társadalomszerkezeti tudás felől kérdőjelezhető meg. Egy az osztályharcot, osztálykülönbségeket hangsúlyozó vulgármarxista történelemszemlélet szintén megütközik egy narratíván, mely azt demonstrálja: az osztályhatárok könnyedén átjárhatók. (Hasonló dramaturgiai struktúrával dolgozik Arany *Toldija* is: hőse paraszti munkát végző nemes, győzelme egyszerre a paraszti sorból való kiemelkedés, és a jogos, öröklött nemesi rang visszaszerzése, a népi hős rendi eredete, illetve osztályhelyezete köztes. Ez a köztesség hozzájárul ahhoz, hogy a Toldi a Kádár-korszakban is kötelező olvasmány maradt, és nagy valószínűséggel ismerős referenciát jelentett a regény fiatal olvasótáborának.) Kartal eredetének összetettségét ismétli identitásának összetettsége: a főszereplő magát az egyetlen Kartalnak véli, ugyanakkor lépten-nyomon összetévesztik egy Kartal nevű hírhedt rablólovaggal, akiről a legelső regény folyamán kiderül, hogy nem is létezik: főurak találták ki, hogy saját rablásaikat leplezzék egymás és a király elől. Azaz Kartal identitása nemcsak többszörös eredete révén, de a regény narratíváján belül működő szándékolt dezinformációs kampány miatt is elmosódott, és végül csak a királyhoz képest, a vele való viszonyán át kerülhet tisztázásra.

Ez az osztályhelyezetre vonatkozó ambivalencia kiegészül a történelmi ténytársulás és a teljes fikcionalitás ütközésével is. Kartal, a szereplő, teljességgel Rónaszegi alkotása, ugyanakkor Kartal létezése társadalomföldrajzi tény: Kartal körülbelül ötezer lakosú Pest megyei község. Feltételezhetnénk, hogy a szerző egyszerűen átvette a település hangzatos nevét, vagy hogy a helynév és személynév összemosásával szándékosan erősíteni kívánta a színekdochikus hatást, helynéven nevezve egy személyt, és így méltó és találó nevet adva egy olyan embernek, aki személyében a helyet, az országot testesíti meg. De ennél bonyolultabb történelmi-adathasználati manőverről van szó. A legelső írott dokumentum, mely megemlíti Kartal

¹³ Említésre méltó, hogy a kora 14. századbeli rangok és rendek leírásában Rónaszegi az érthetőség kedvéért kissé anakronisztikus szókincset használ, megkreál egy joviálisan ahistorikus köznemességet.

(akkor még Kurtholt) falu létezését, egy 1253-as, V. István által kiadott oklevél,¹⁴ mely többek között Uza fia Péter birtokainak elkobzását tárgyalja. Bizonyos, hogy Rónaszegi ismerte ezt a szöveget, mivel a regényben Kartal apját Uzafia Péternek hívják, és osztyályhelyzetének ambivalenciáját az oklevélben leírt elkobzás okozta, illetve az elkobzás rokonszenvesebben és tragikusabban megfogalmazott válfaja. Rónaszegi Uzafia Péterét ugyanis nem a Nyulak szigetén álló kolostor birtokainak kifosztásáért büntették vagyoneklobzással, hanem jóhiszeműségét kihasználva orvul kiforgatták vagyonából, és még rá is fogták a fosztogatást. A valós oklevél adatainak kreatív felhasználása közvetlenül a földbirtokos nemes és a nincstelen paraszt helyzete közti átmenetet hivatott megmagyarázni, ugyanakkor közvetetten a levéltári adatok és az invenciózus történetmesélés kettősségét is leképezi.

A hazafiasság

Kartal mint epikus hős, a királyt elfogadó alattvaló egy személyben jeleníti meg a nép egészét, ugyanakkor Rónaszegi szövegében jelentős hatalomlegitimáló szerepet kap maga a „magyar nép” is. Tagadhatatlan, hogy a tudományos igénnyel készült történelmi narratívák is hagyatkoznak a közösség egyénítésének nyelvi eszközére, a történelmi aktor megszemélyesítésére, Kövér György kifejezésével az „eltűnt főszereplők” felkutatására.¹⁵ Itt azonban ennél többről van szó – egy olyan magyarságkép múltba vetítéséről, amely a nemzetállamok kora előtt nem is értelmezhető, és ennek az anakronizmusnak játékos reflexióiról. A motívum először Buda polgárainak leírásánál bukkan fel: a szöveg beismeri, hogy jórészt német, illetve zsidó lakosokról beszél, majd hozzáteszi, hogy *„a lelke mélyén mégis mindegyik olyan magyarnak vallotta magát, mint akiknek ősei Árpád fejedelemmel jöttek volna az országba”*.¹⁶ Minden Kartal-regényben egy-egy bekezdésnyi kitérő erejére újra és újra felbukkan a különböző proto-nemzetiségek mély azonosulása egy közös magyarságtudattal, vágyott asszimilációjuk egy magyar közösséghez, s látható, hogy a magyar identitást nem is politikai-kulturális kategóriaként, hanem egyfajta életérzéseként közelítik meg. Eszerint aki az országban él, legyen akármilyen származású, az akár akarata ellenére is hasonul egy közös magyarsághoz: olyan jó étvággyal eszik, olyan ízesen káromkodik, ugyanolyan makacs, és ami a legfontosabb, ugyanolyan hű a magát szintén úgymond magyarnak valló királyához. A magyarság e nacionalista, és befogadóan nacionalista felfogása értelmezhető úgy, mint a lukácsi¹⁷ szükségszerű anakronizmus, (a jelen nézőpontját a múlt empirikus vizsgálata fölé emelő narratív struktúra) egy, a gyerekirodalom szintjén alkalmazott példája: az idealizált, mese- és múltbeli magyar királyság lakosainak bizonyára valóban létező hasonlóságainak, lehetséges közös érdekeinek és közös értékeinek túlhangsúlyozása lehetővé teszi, hogy a hetvenes évek magyarságértelmezését és kitalált tradícióit¹⁸ egyfajta lehetséges történelmi folytonosságában láthassuk. Itt egy nemzetiségi asszimilációt elfogadó és éltető nacionalizmusról

¹⁴ Lásd: REISZIG, 1910.

¹⁵ KÖVÉR, 2014. 65–99.

¹⁶ RÓNASZEGI, 1973. 168.

¹⁷ LUKÁCS, 1946.

¹⁸ HOBBSBAWM, 1983.

van szó, mely ugyanakkor egy, a nemzetiségek külön-külön létét hangsúlyozó internacionalizmus tulajdonságait is hordozza. Rónaszegi a Gyarmati György által „frusztrált (inter)nacionalizmusnak”¹⁹ nevezett ellentétet igyekszik feloldani, azáltal, hogy a nemzeti-nemzetiségi különbségeket egy non-specifikus, megengedő magyarságban oldja fel.

A nevelő szórakoztatás

A szórakoztatásról azt hihetnénk, nem igényel külön megjegyzést, hiszen a műfaj sajátja: egy harccal, bátor cselekkkel és álruhás szerepcserékkel teli kalandregény-sorozatról van szó. A Kartal-regények magyarságképe és történelemfelfogása viszont egy erős állítást tesz – összeköti a szocialista hazafiságot mint a korszak elvárt identitásformáját a szórakoztatással. A fent említett igric honfoglalás-története, mely azért rugaszkodik el az ismert tényektől, hogy „aki hallgatja, örüljön neki”, a fehér ló mondájának laza átírata. (Itt a ló beszélni és repülni is képes táltos.) Már maga a *Gesta Hungarorum*-ban lejegyzett, és a huszadik században a közösségi tudás részét alkotó legenda is egy népmesészerű, a hiteles és tényszerű történetírás kereteibe nem illeszthető elem. Ugyanakkor Rónaszegi pimasz igrice még ettől a történettől is eltér: az ő szövegváltozatában Árpád vezér jobb keze egy bizonyos sánta zsidó, aki segít ügyes-bajos dolgait intézni: például az avarok és bolgárok összes fegyverét előre felvásárolja. Ez a történetmesélői döntés, melyet Rónaszegi nem közvetlenül vállal fel, hanem egy komikus szereplő szájába ad, egyrészt szórakoztatóbbá teszi a honfoglalás történetét, másrészt, ha kissé komolytalanul is, de mégis bevonja a magyar zsidóságot a magyar eredettörténetbe. Szélesíti, színezi olvasóinak magyarságképét, és kikacsint az olvasótáborának részét képező (asszimilált) zsidó gyerekekre, pillanatnyi azonosulási lehetőséget kínálva nekik. Ezt a be- és elfogadást viszont maga a komolytalanság teszi lehetővé: aki felhánytorgatja, hogy nem is voltak zsidók Árpád kíséretében, az maga válik nevetségessé, hiszen nem a megfelelő kóddal olvassa a szöveget. Beszélő lovak szintén nincsenek. Persze a regényen belüli állításra, miszerint a magyar zsidók is a Vereckei-hágón jöttek volna be az országba, a regényen belül reflektál a többi szereplő, ugyanakkor jól szórakoznak rajta. Tehát Rónaszegi az igricen keresztül felállított szórakoztató követelményrendszert sikeres alkalmazását demonstrálja. Az epizód Rónaszegi összetett és játékos magyarságképét tárja elénk, miközben figyelmeztet arra: amit mond, csak mese, és mivel csak mese, a forráskritika eszköztárával támadhatatlan.

A narratívaalkotás

A király-Kartal kapcsolattal leképezett hatalmi viszonyt a négy könyv négy nagy narratíván, a legitimáció, a konszolidáció, a rehabilitáció és a rendszerváltás, azaz re-legitimáció történetein keresztül mutatja be.

¹⁹ GYARMATI, 2011.

Legitimáció

A legitimáció az ifjúsági regényfolyamban a királyjelölt Károly Róbert, a regényben eleinte olaszul Carobertonak nevezett, jelölten idegen király magyarosítására összpontosít. A leányági leszármazott dinasztia-alapítása, az idegen elfogadása és magyar királlyá koronázása jelentős legitimációs folyamat. Mivel a regény az interregnum, a köztesség, az átmenetiség, a hatalmi vákuum helyzetéből indul, s ez a periódus hasonló „történelmi senkiföldje”, mint amilyenek a török hódoltság látszik,²⁰ a korszakot használhatja lacunaként Rónaszegi. Az 1301 és 1310 közötti interregnum olyan történelmi pillanat, olyan „töréspont”,²¹ mely ideális a jelen helyzetek múltba vetítésére.

A legitimációt a regényekben egyetlen tárgy képviseli: a magyar korona. Rónaszegi a három trónkövetelő, Károly, Vencel és Ottó szándékát a királyi hatalom megszerzésére annak tárgyiasított jelképén, a magyar koronán keresztül teszi láthatóvá. Akin a korona, az a király. A hatalmat legitimáló jelképről, a koronáról azonban másolat készül, pontosan három, ráadásul a másolatokat készítő Gallicus ötvösmester maga sem tudja megkülönböztetni saját replikáit az eredetitől: ugyanígy megkülönböztethetetlen Károly, Vencel és Ottó trónigénye a legitimáció szempontjai felől nézve. (Annyi bizonyos, hogy a Károly Róbert fejére kerülő és ma is szent koronaként ismert tárgy, Rónaszegi állítása szerint, biztosan másolat.)

A regény történetmesélési toposzként tehát a koronát, a tárgyat köti a hatalmi legitimációhoz, de annak multiplikálódása után a legitim uralom tárgyi szimbóluma helyett más legitimáló mozzanatot kell találnia. Illetve Rónaszegi azért idézi elő a koronák inflációját és értékvesztését, hogy előtérbe helyezhessen egy ideológiai alternatívát, a romantikus nemzeti képzetet. Eszerint a legitimáció elsődleges eszköze maga a magyar nyelv. A három királyjelölt között egyedül Károly lehet a király, hiszen ő rendelkezik egyetlen, nem hamisítható és nem másolható tudással: az idegen királyok közül csak ő beszél magyarul. Rónaszegi narratív fordulata, mikor megtudjuk, hogy Caroberto titokban megtanult magyarul, azaz titokban része a „magát magyarnak valló” fiktív közösségnek, és közvetítő nélkül is képes szót érteni a magyar nagyurakkal, a néppel, mindenkivel. Magyar nyelvtudását titkos kincsként őrzi, hogy környezetét jobban megismerhesse, mint környezete ismeri őt. Egy identitáscserékre és félreértésekre épülő cselekményben megjeljük az álruhás király toposzának szokatlan példáját: míg a népmesei helyzetekben a szegény vándor parasztos gúnyája mögött az ország szuverén királya rejtőzködik, itt a trónörökös olasz nyelvhasználatra és udvari eleganciájára a látszat, amely mögül kibukkan a magyar átlagember. Ezt a benyomást erősíti, hogy a titokra akkor derül fény, amikor Caroberto hirtelen haragjában ékes magyarsággal káromkodik el magát: „*te kutya-fattya, te!*”²² A titkot a cselekmény folyamán csak Kartal és maga az olvasó birtokolja, a regény kezdetétől úgy ismerik a királyt, mint a szereplők közül senki. Tehát a titkos nyelvtudás, és a nyelvtudás tudása által megteremtett intimitás az, ami Károlyt feljogosítja az uralkodásra. A nyelv válik legitim nemzetalkotó erővé.

²⁰ GYÁNI, 2004. 78–93.

²¹ Uo.

²² RÓNASZEGI, 1973. 22.

A legitimációs folyamat regényesítése kapcsán nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szerző narratív időkezelési gyakorlatát. Károly trónra kerülésének története a valóságban egy egész évtizedig elhúzódó eseményfolyam, de Rónaszegi ezt egy rövid kalanddá sűríti, cselekményesíti. Az 1301–1310 közötti évek eseményei egyetlen ős alatt történnek meg, Károly első, 1301-es esztergomi és végső, 1310-es fehérvári megkoronázása között a regényben csak néhány hét telik el, természetesen időjelölés nélkül – és mindeközben lezajlik az interregnum minden nagyobb jelentőségű kül- és belpolitikai eseménye: Buda egyházi átok alá kerül, Vencel lemond a trónigényről, Ottó Kán László fogságába esik. Rónaszegi írói döntése, a cselekményesítés kerete, hogy kiemeli a regény cselekményét a lineáris, kronologikus történelmi időből, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy az olvasó történetként értsen meg egy folyamatot, az intrikákat, a reakciókat a 20. század kommunikációjához szokott ritmusban észlelje. És lássa, hogy egy ifjú király áll az események közepén, nem pedig egy tizenkét éves kisfiú, aki az először megkoronázott Károly valójában volt. Az időkeret kreatív kezelése teszi lehetővé, hogy Buda ostrománál az ifjú felnőtt Károly a gyermek Vencellel kerüljön szembe. Bár a valós különbség életkoruk között mindössze egy év volt, a csúsztatás lehetővé teszi, hogy Károlyt kompetens felnőttnek, Vencelt pedig uralkodásra alkalmatlan nyikhajnak lássa az olvasó.

Konzolidáció

A második regény, az 1976-os *Kartal kalandos esküvője* a hatalom konszolidációját tárgyalja. Károly Róbert uralkodásának első évtizede erre bőséges lehetőséget ad, hiszen ebben az időszakban a király elsődleges célja a kiskirályok hatalmának letörlése, az ország teljes területének királyi fennhatóság alá vonása volt. Ebben az epizódban a történelmi valóság és a fiktív cselekmény összeegyeztetése nem az előző kötetben demonstrált finomsággal történik, Rónaszegi ehelyett megkerüli a problémát. A második regény intrikusa ugyanis azon mesterkedik, hogy Trencsénbe csalja Kartalt, ezzel azt a látszatot keltve, mintha a király legendás lovagja átállt volna Csák Máté oldalára. Mivel hőseink győznek és az intrikus kudarcot vall, Kartal végül mégsem megy Trencsénbe, nem jelenik meg a regény katonai–politikai történet-szálának színterén. Egy pozitív állítás bizonyítást, de legalábbis kontextust igényel, de egy negatív állítás, miszerint egy Kartal nevű lovag nem állt át Csák Máté oldalára, és ezért nem is sodorta veszélybe Károly Róbert újdonsült királyságát, nem igényel további magyarázatot. A történelem azért történt úgy, ahogyan ismerjük, mert nem zökkentette ki egy, végül a regény keretein belül sem megtörténő hipotetikus esemény.

Mivel ebben a történetben a végső győzelem a főhős távolmaradásában, a politikai és katonai csatározásokból való kimaradásban nyilvánul meg, a hangsúly az első kötetben bevezetett, és ebben a kötetben kiteljesedő szerelmi szárlra kerül. Ugyan Kartal és Bankó Virág viharos szerelmi története nem kapcsolódik közvetlenül a tetralógia történelemfelfogásához, mégis érdemes röviden foglalkozni vele. Rónaszegi egyszer már sikeresen újraírt egy király-alattvaló kapcsolatot, egyenlőtlen hatalmi helyzetből egyenrangú barátsággá formálta Károly és Kartal viszonyát, egy, a huszadik századi olvasónak idegen, sőt akár elrettentő érzelmi viszonyból képzett egy, a modern olvasónak is kívánatosat. Ugyanezt teszi a férfi–nő

kapcsolattal is, amikor egy jogilag és társadalmilag egyoldalú viszonyra (királyság, illetve házasság) építi fel az egyenrangúság látszatát. A modern kalandregény nem végződhet egy szülők által megszervezett, politikai alapon nyugvó házassággal: a fiatalok között szövődő spontán szerelemre van szükség, melynek felei többé-kevésbé egyenlőek. Nemcsak az a veszély fenyeget, hogy az olvasó megrökönyödik a középkori lány alávetett helyzetén, hanem az is, hogy egy alávetett, tehát passzív lányt az olvasók nem fognak hősiükhöz méltónak tartani. Ráadásul egy főként történelemkedvelő fiúknak írt, háborús témájú kalandregényben nem járható út, hogyha a nőt nőies kvalitásai, például erényessége, ájtatossága vagy szubtilis diplomáciai készsége miatt tiszteljük: Kartallal azonos paradigmában, azaz kétkezi harcban kell kivívnia a tiszteletet. Ugyanúgy kell lőnie, vívnia és lovagolnia, mint a férfiaknak, sőt, képesnek kell lennie férfi álruhában részt venni egy lovagi tornán. Kartalt a paraszt és a nemes társadalmi réteg közötti átjárás képessége teszi a társadalom egészét reprezentáló hőssé, és ha Kartal az osztályhatárokat teszi átjárhatóvá, méltó párja ugyanígy tesz a nemi szerepek határaival. Átlépi a határokat, és ezáltal létrehoz egy ahistorikus, de megnyugtató amalgamációt: egy nemesi szabadsággal bíró parasztot, illetve egy férfi-mozgástérrel bíró nőt.

Rehabilitáció

A harmadik regény, az 1977-es *Kartal visszatér* témája a rehabilitáció, azaz a hatalom és az alattvaló bensőséges viszonyának újraépülése egy törés után. A törés egy jól ismert, történészek és művészek által sokszor feldolgozott esemény, Zách Felicián 1330-as merénylete, illetve a merényletre adott királyi válasz, a véres megtorlás. Rónaszegi döntése, hogy nem magát a merényletet, és nem is a megtorlást tematizálja, hanem az 1335-ös évet, az események feldolgozásának eseménytelen időszakát, a jelentősebb korszakok közötti lacunát.²³ Ebben a regényben a főszereplő Bálint, Kartal kilenc éves kislánya, övé az elsődleges nézőpont. A perspektívaátváltás, a gyerek családi és közösségi pozíciója, a széltől is óvott gyermek politikai naivitása teszi lehetővé, hogy a merénylet kérdésként, ne pedig állításként jelenjen meg, és a regény központi kérdése lehessen: mi történt öt éve? Ez a perspektívaátváltás közelít a regény olvasói közösségének tapasztalati valóságához is, hiszen megőrzi a fiatal elbeszélő (Bálint) és az olvasó (fiú) életkori közelségét. És ez a perspektíva teszi lehetővé többfajta igazságkeresés egymásra vetítését: a krimiidomalom nyomozástechnikáját, a (14. századi) régmúlt történettudományos kutatását és a (14. vagy 20. századi) közelmúlt személyes, család-történeten keresztül történő megismerését. A traumatikus események újra-megismerésének munkája viszont, ahogy White állítja a történelmi narratívaképzés mikéntjéről, a pszichoterápia mozzanataira is emlékeztet.²⁴

1335-ben tehát a kiskamasz Kartal fia Bálint hiányos tudással rendelkezik arról, mi is történt öt évvel korábban. Sejtí, hogy ez valami borzalmas titok, mely lehet,

²³ Rónaszegi 1335 nyarát 1330 távoli következményeként, nem pedig az 1335 őszi lezajló visegrádi királytalálkozó előzményeként kezeli. A lacunát nemcsak a dátum, hanem a témaválasztás is definiálja. Egy merénylet hosszú távú következményeiről szóló regényben 1330 fontos és 1335 mellékes, de egy Károly Róbert diplomáciai bravúrjait középpontba állító regényben a sorrend fordított volna.

²⁴ WHITE, 1996. 340.

hogyan kikezdi a királyi hatalom, az egész rezsim legitimitását. Hiába az alattvalókkal közös nyelv, ha a hatalom az erőszak nyelvén kommunikál, a gyilkolást és csonkolást használja állításának megtételére, és ezáltal elnémítja a konszenzusteremtő közös magyar nyelvet. A gyermek, aki ebben az elhallgatásban nő fel, felismeri, hogy saját életében, viszonyaiban nem tud helytálló döntéseket hozni, amíg meg nem ismeri az igazságot. Elindul nyomozni a ki nem mondott után, megkísérli hallhatóvá tenni azt, amit elhallgatnak. Bálint két, egymást követő, ellentétes irányú traumatikus eseményt kutat: magát a merényletet és a merényletet követő megtorlást, abban a reményben, hogy a kettő összevetéséből kiderül, ki a valódi bűnös, ki a valódi áldozat, és felnőtté válásának első lépéseként vajon ki mellett kell elköteleznie magát. A hatalom mellett vagy annak ellenében kell kiállnia.

A rehabilitációt témául választó, címében is a visszatérést hangsúlyozó regény a történetírás folyamatának parafrázisa. A kutatás, a nyomok megtalálása, megértése és félreértése állandó fázisai a lacuna feltöltésének, s itt a történelmi és a fikciós technikák menetét egyszerre látjuk. Bálint a múltat faggatja, eljut a szemtanúhoz, a túlélők beszámolóihoz, s egyfajta „oral history gyűjtést” végezve döbben rá az emlékező hangok sokszínűségére. Minden hang legitim, minden emlékezés igaz. És éppen ezért egyik sem ad megbízható, abszolút választ kérdéseire. Hiszen Kartalfia Bálint valójában nem is tényekre kíváncsi, azoknak már birtokában van, a krimik szokásaitól elve: tudja, ki a gyilkos. Ez a tudás viszont már nem elégséges, hiszen mind Károly király, mind Zách Felicián tagadhatatlanul gyilkosok. Bálintnak azt kell tudnia, hogy ez a gyilkosság számára mit kellene, hogy jelentsen. Lehetséges értelmezési keretek között válogat: a hatalom ellen vagy a hatalom által elkövetett erőszak a súlyosabb bűn?

Rónaszegi narratív stratégiája, hogy az emlékezésmechanizmus különféleségét különféle karakterekbe építi: a két legjelentősebb a két vérengzés két gyermek szemtanúja. Kopay Zsuzska, Zách Felicián unokája valódi áldozat, a szeme előtt gyilkolták meg az anyját, a vétkes Zách Felicián idősebbik, Sebe nevű lányát. (Itt Rónaszegi a cselekmény érdekében manipulálja, pontosabban továbbgondolja a konkrét történelmi tényeket: az, hogy Sebe gyermekei szemtanúi voltak-e halálának, nem ismeretes, ráadásul a gyermekek nem maradtak az országban, hanem száműzetésben, Rodosz szigetén éltek tovább. De az elárulás ténye kétségtelen.) A regény során azonban Zsuzska hazugnak és manipulatívnek bizonyul, aki a saját fájdalmát és félelmét is politikai tőkévé kovácsolja, történetét egy idő után szerepként adja elő, hogy ezáltal másokat befolyásoljon. Bár valóban áldozat, elfogadhatatlanul tetszeleg saját áldozati szerepében. A másik emlékező karakter Lajos királyfi, ő szintén valódi áldozat, hiszen karddal törtek az életére, megölték nevelőjét, megsebesítették anyját. Lajos azonban nagy meggyőződéssel állítja, hogy nem emlékszik semmire, egykori félelmét és fájdalmát elérhetetlenné teszi a felejtés. Kartalfia Bálint egyedül marad egy, a közösség egészét érintő, ki nem beszélt történelmi traumával, ami benne, a kérdezőben élesebben él, mint azokban, akikkel megtörtént. A ki nem beszélt történelem lacunává válik,²⁵ amit a képzelet szörnyekkel tölt fel, és így megismerése egyre nehezebb.

²⁵ ALMÁSI, 2000.

Az olvasónak nincs Bálintnál nagyobb rálátása az öt évvel korábbi eseményekre, de Rónaszegi lehetőséget kínál, hogy egyszerre ismerje meg Bálint nézőpontját, és ismerje fel annak szubjektivitását, reflektáljon annak torzításaira. Bálint a Zsuzskát ért traumát és a Zsuzskát a jelenben fenyegető veszélyeket romantikus, majdhogynem szexuális töltettel ruházza fel, a szép és ártatlan leány hősiek megmentőjeként képzelet el magát, képeit és mondatait a lovagregények kliséi közül meríti. Amikor pedig Lajos királyfit faggatja az öt évvel ezelőtt történekről, először csak vezető kérdéseket tesz fel, majd ő maga kezd mesélni arról, ami Lajossal történt, amit Lajos akkor érzett. Lajos pedig biztatja, hogy meséljen csak tovább: hiszen ő maga úgysem tudja az igazat. Rónaszegi lehetővé teszi, hogy az olvasó felismerje: Bálint történelemképe, kérdésfeltevése nem választható le személyes érzelmeitől, sem Zsuzska, sem Lajos irányában. Tehát amikor a szemtanúk elvesztik hitelüket Bálint szemében, ezzel az egész narratíva, az egész kérdésfeltevés okafogyottá válik, marad helyette egy lázas, beteg, látomásos szorongás: „*olyan szörnyűséges az egész, mert nem tudok igazságot tenni!*”²⁶

A Rónaszegi-regény erős állítása, hogy bár valóban megtörtént a támadás, már csak egy gyermek túlérzékeny fantáziája tartja életben:²⁷ nem is az a valódi reveláció, hogy mindkét félnek igaza van, hanem az, hogy ez már senkit sem foglalkoztat. A regény felvezet egy konfrontációt Károly király és (a megtorlást hajdan ellenző) Kartal között, melyet az intrikus szereplők tovább szítanak. A konfrontáció végül elmarad, a regény csúcspontján a két felnőtt felnőtt módjára békét köt, a király fennhangon beismeri az erőszakot, és ezzel az erőszak fenyegetését biztonságosan a múltba zárja. A történelmi aktorok lezárták az epizódot, a két tehetetlen gyerek, Kartalfia és Lajos viszont még nem. A könyv borítója is azt a jelenetet emeli ki, melyben a gyerekek éppen kibékült szüleik szeme láttára összeverekednek, és így a potenciális tragédiát csetlő-botló komédiára váltják: a béke már megkötött, és aki még mindig kardoskodik egy múltbeli konfliktus miatt, az csak gyermek lehet.

Kartalfia Bálint története gyakorlati útmutatót kínál a gyermek olvasónak arra az esetre, ha a tudomására jutna egy „szörnyű, véres titok”,²⁸ ha azt találná hallani, hogy a hatalom jelenlegi birtokosai vért ontottak: kérdezzen nyugodtan, de álljon résen, hiszen az áldozatok olykor manipulatíván viselkednek. Végző soron bocsáson meg a hatalomnak, egyezzen ki azzal, mert ha a hatalmat gyakorlók egyszer valóban túlzásba is vitték a megtorlást, ma ők felelnek a biztonságért. Kartalfia Bálint legelső, traumatikus rádöbbenése a hatalom bűnös természetére, arra, hogy „*Őlt a király!*”, a Rónaszegi-regény 1977-es első kiadásának az ötvenhatodik oldalára került. „*Bizony, éppen az keltette akkor a rettegést, aki most a biztonságot hirdeti*” méliázik Bálint. „*Vajon megbűnhődött-e érte?*”²⁹

Rónaszegi Kartal-sorozata természetesen nem 1956-os tanmeseként híresül el, és Károly Róbert feloldozása nem egyszerű Kádár-apológia. A puha diktatúrában felnőtte érő és az elhallgatott erőszak történetével szembesülő gyermek tapasztalata nemcsak ötvenhatal kapcsolatban érvényes. Ez a kötet árnyaltan és láthatatlanul

²⁶ RÓNASZEGI, 1977. 268

²⁷ „*Én erről sokat gondolkoztam. Nagyon sokat. És százszor is elképzeltem, hogyan történt.*” Uo. 266.

²⁸ Uo. 113.

²⁹ Uo. 56.

illeszkedik abba a sorba, mely a lacunák megtalálásával és kitöltésével a múltírás és műltfeldolgozás lehetséges útjait vázolja: és így a múltbeli elhallgatások feldolgozásával szükségszerűen az olvasó generációjának elhallgatásaira is reflektál.

Rendszerváltás-relegitimáció

Az utolsó Kartal-regény, az 1989-ben megjelent *Kartal utolsó kalandja* témája egy rendszerváltás, azaz Károly Róbert 1342-es halála, és fiának, Nagy Lajosnak trónra lépése. Az előző három kötettel ellentétben a narrátor nem harmadik, hanem első személyben beszéli el a cselekményt, melynek középpontjában már nem egy gyermek vagy ifjú, hanem a felnőtt, megöregedett Kartal áll. Láttuk, hogy a harmadik kötet az értetlen gyermek múlttól való rettegését tárgyalja, a negyedik kötet viszont felnőttébb félelmeket, egy diktatúrában élő és az azt értő felnőtt félelmeit tematizálja. Egy-egy elejtett megjegyzés szintjén felbukkan az udvari (hatalomhoz közeli) élet kiszámíthatatlansága, kiszolgáltatottsága, a hatalom birtokosának állandó félelme a hátról szúrástól, az alattvaló félelme a hosszú börtönbüntetéstől, a kollektív megtorlástól, az éljenző tömegben álló ember émelygő elbizonytalanodása: „*ámbar van-e, aki szívből igazán éljenez?*”³⁰ És az egész cselekményt strukturálja a hullagyalázástól, az el-nem-temetettségtől való félelem.

Rónaszegi a király halálát tárgyalja és tárgyiasítja, vagyis a királyi test, majd királyi holttest pozicionálja az átmenetet, a váltást. A regényben az intrikusok az udvar nagyurai, de már nem az új király legitimitását támadják, hanem megkísérlik meghosszabbítani az átmeneti időszakot, a király haldoklásának és temetésének folyamatát, azaz a hatalmi helyzet újratárgyalását lehetővé tevő köztes időt. Ezzel ők maguk teremtik meg a cselekvésre és intrikára alkalmas lacunát; a kompetens fiúörökös és a biztosított trónutódlás ellenére egy új interregnumot kreálnak. Nem kérdés, hogy lesz-e rendszerváltás, csak az, hogy mikor és hogyan. Hőseinknek ezt az átmeneti állapotot kell lezárnia, a nyilvános, krónikába jegyezhető történelem megtörténtté tételével. A jelen múlt idejűvé tételéért harcol Kartal utolsó kalandjában.

Kartal felelős lesz a nyilvános gyász stációiért. Ő teszi lehetővé, hogy a trónörökös tanúja lehessen apja halálának, majd tilalom és fegyveres fenyegetés ellenében saját kezével kongatja meg a lélekharangot, saját hangján hirdeti ki, hogy meghalt a király. Végül, mikor az intrikusok kicserélik a király holttestét (egy tetszhalott talján orvosdoktorra), ő rabolja el és cseréli vissza az igazi holttestet. Ismételten tabutörésre kényszerül, hogy kimondhassa, majd megmutathassa a halál valós megtörténtét. Bármilyen kalandos, bármilyen komikus is Kartal esete Károly Róbert tetemével, tagadhatatlan, hogy itt újratemetés történik. Nem konkrétan Nagy Imréről van szó, nem konkrétan Rajkról, de a történet egy rendszerváltó temetés különböző lehetséges koreográfiái közti intrikus vetélkedés körül forog; a következő rezsimit a méltó temetés keretében megvalósuló kollektív gyász legitimálja, és minden mozzanatot áthat a méltatlan temetéstől való félelem. Rónaszegi több teljes bekezdést idéz a Thuróczi-krónikából, hogy visszaadja Károly temetésének, valamint Lajos megkoronázásának teljes pompáját, s az idézetet az alábbi szavakkal

³⁰ RÓNASZEGI, 1989. 224.

zárja: „akkor halt meg végleg”,³¹ tehát egyedül a temetés jelent lezárást, csak az lehet a valódi halál. Jelzetten szándékolt, hogy Kartal, a kora 14. századi fiktív szereplő egy késő 15. századi krónikát idéz, hiszen mindez egy olyan szövegrészben tematizálódik, melyben Kartal azon vívódik, vajon a halála után őt magát miként fogja megítélni a történetírás. Rónaszegi narratív megoldása szerint: kaotikusan, zavarosan, kontextusát veszve.

A többszörös hullarablást tartalmazó történet végén a narrátor újfent elhatárolódik a „krónikák” történetírásától, hiszen „nem lesz krónikás, aki megírja”,³² ami most történt. Itt viszont már nem csak arról van szó, mint a koronák esetében, hogy a szereplők titoktartó, királycsináló hallgatása a cselekmény részét képezi, vagy mint a komikus cselekményszálak esetében, hogy az események nevetséges, illetve felségsértő jellege lehetetlenné tenné a leírást. Itt Kartal beismeri, hogy végső soron nem tudja, az ifjú királyt ki juttatta trónra, s milyen háttéralkukat kötött meg. Kartal a nem-értés által hullik ki saját narratívájából. A magyar népet két évtizeden át képviselő lovag egy hatalmi rendszerben tudott a hatalommal partnerként tárgyalni – a következő rendszerben mások tárgyalnak helyette.

Ezt a politikai változást egy dramaturgiai változás is illusztrálja. A korábbi regényekben Kartal az, aki felfedi az intrikusok tervét, aki minden cselre ellencselrel válaszol. Még ha nem is minden rejtélyre derül azonnal fény, a kötet legvégén Kartal és az olvasó mindent tisztán látnak. Az olvasó és Kartal együtt követik az eltűnő és felbukkanó szálakat, a cselekmény szempontjából kulcsfontosságú ellopott tárgyakat és álnéven utazó szökött személyeket. A negyedik kötetben viszont egy központi fontosságú lépés eltűnik Kartal szeme elől, és csak az olvasó ismerheti fel – az olvasó, akit Rónaszegi előző három kötete már megtanított a Rónaszegi által kreált intrikusok rejtett nyomainak felismerésére. Kartal terve az, hogy Lajos királyfit teljes páncélzatban, az arcát elrejtő rostéllyal csempészi be apja, Károly Róbert temetésére. Ez a terv kudarcot vall, de titokzatos módon Lajos végül mégis ott van anyja mellett az apja temetésén. Kartalnak nem tűnik fel a királyné kíséretében utazó, lefátyolozott udvarhölgy,³³ de az olvasó számára lehetséges a felismerés, hogy a fátyol mögött az ifjú király rejtőzködik. És ha felismeri, felismeri azt is, hogy bár a politikai háttéralkut ő sem látja át, már több tudással, sőt, több kompetenciával rendelkezik, mint a főszereplő. A régi királyt Kartal értette, de az újat már jobban érti az olvasó, aki korban is közelebb áll hozzá. A krimi-irodalom szókincsével élve, Kartal már nem a nyomok értelmezésére képes nyomozó, ezt a szerepet átvette az olvasó, Kartal csak a mások értelmezéseinek kiszolgáltatót mellékszereplő. A hőstől megtagadott és az olvasónak átnyújtott felismerés a stafétát adadása, egy másik generáció- és rendszerváltás. Meghalt a főhős, éljen az olvasó. Az a generáció, melyben az olvasó bízott és autoritásnak könyvelt el, megöregedett – de az, hogy ők nem képesek értelmezni az eljövendő világot, nem jelenti azt, hogy az olvasónak ne lenne rá esélye. Ez egy női ruhában bujkáló királyfi üzenete 1989-ben.

³¹ RÓNASZEGI, 1989. 256.

³² Uo.

³³ RÓNASZEGI, 1989. 199.

Összegzés

Rónaszegi a lacuna-foglalás és -feltöltés metodikájában Jókai tanítványa, írástechnikailag és műfajilag az irodalom szélén, de az emlékező közösség körein belül állnak regényei. Mind a négy Kartal regény cselekménye hamisítványok és hasonmások, szereptévesztések és álnevek körül forog – a tanulmányomban említett, a cselekmény középpontjában álló szubsztitúciókon kívül minden kötetben egy tucat másik kisebb csel és félreértés található. Ez Rónaszegi játéka a történelemmel: ahogy a valódi korona kicserélhető a hamisra, ahogy a valódi trónörökös össze téveszthető egy udvarhölgygel, ugyanúgy csúsztatható fikciós elem a történelmi tények közé. És ahogyan a regény cselekményében is csak bizonyos pillanatokban történhet meg a csere (szemtanúk nélkül az éjszaka homályában vagy fényes nappal a legnagyobb tömegben és kavardásban, amikor az egymásnak ellentmondó szemtanúk sokasága elfedi a valóságot): a fikció belopása a történelembe éppen így, csak a történetírás, de legalábbis a kollektív emlékezet üres vagy kétes határterületein, a történelem lacunáiban lehetséges.

Mivel ezek a Magyarország régmúltjában játszódó regények a történetírás lacunáinak kijelölésével és értelmezésével operálnak, és ezzel a hetvenes évek közösségi emlékezetét árnyalják, azt is megmutatják: ugyanígy a Kádár-rezsim közelmúltjában, illetve a mindenkori közelmúltban is vannak mind túlbeszélt, mind alulbeszélt eseménysorozatok, és ennek a felismerése értékes és alkalmazható lecke a kamasz olvasó számára.

Felhasznált irodalom és rövidítések

ALMÁSI

2000 ALMÁSI Tibor: Zách Felicián ítéletlevele. *Aetas*, 15. (2000) 1–2. sz. 191–197.

BELINSZKIJ

1950 BELINSZKIJ, V. G.: *Válogatott esztétikai tanulmányok*. Szerk.: SURÁNYI Magda. Budapest, Szikra, 1950.

GYARMATI

2011 GYARMATI György: A Rákosi-korszak: Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2011.

GYÁNI

2004 GYÁNI Gábor: Történelem és regény, a történelmi regény. *Tiszatáj*, 58. (2004) 4. sz. 78–92.

HOBSBAWM

1983 HOBSBAWM, Eric: *The Invention of Tradition*. Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

F. KOMÁROMI

- 1979 F. KOMÁROMI Gabriella: Ifjúsági regényeink valóságviszonya. *Irodalomtörténet*, 11. (61.) (1979) 2. sz. 324–341.

KÖVÉR

- 2004 KÖVÉR György: A társadalomtörténet 'refigurációja', avagy eltűnt főszereplők nyomában. In: Uő: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, Osiris, 2014. 65–99.

LUKÁCS

- 1946 LUKÁCS György: *A történelmi regény*. Budapest, Hungária, 1946.

REISZIG

- 1910 REISZIG Endre: Kartal, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye községei. In: *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I.* Szerk.: BOROVSKY Samu. Budapest, Országos Monografia Társaság, 1910. (*Magyarország vármegyéi és városai*, 17.) 82.

RÓNASZEGI

- 1973 RÓNASZEGI Miklós: *A rettenetes Kartal*. Budapest, Móra, 1973.
1976 RÓNASZEGI Miklós: *Kartal kalandos esküvője*. Budapest, Móra, 1976.
1977 RÓNASZEGI Miklós: *Kartal visszatér*. Budapest, Móra, 1977.
1989 RÓNASZEGI Miklós: *Kartal utolsó kalandja*. Budapest, Móra, 1989.

VARGA

- 1970 VARGA Domonkos: *Magyarország virágzása és romlása*. Budapest, Móra, 1970. (*Képes Történelem*, 3.)

WHITE

- 1996 WHITE, Hayden, A történelmi szöveg mint irodalmi műalkotás. Ford.: Novák György. In: *Testes Könyv I.* Szerk.: KISS Attila Atilla – KOVÁCS Sándor S.K. – ODORICS Ferenc. Szeged, Ictus, 1996. 333–355.